

5-Iyun, 2026-yil

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА СОЛИҚ ТИЗИМИНИ
РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ФИСКАЛ СИЁСАТ
ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Баева Жамила

*Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар
университети Тошкент филиали доценти*

djamilyabayeva@gmail.com

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон Республикасида солиқ тизимини ислоҳ қилиш ва рақамлаштириш шароитида фискал сиёсат самарадорлигини ошириш масалалари тадқиқ этилган. Муаллиф томонидан солиқ юкини мақоллаштириш, яширин иқтисодиёт улушини камайтиришда рақамли технологияларнинг (электрон ҳисобварақ-фактура, маркаровкалаш) таъсири эконометрик моделлар асосида таҳлил қилинган. Тадқиқот натижасида мамлакат инвестициявий жозибadorлигини ошириш ва солиқ маъмурчилигини соддалаштиришга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: солиқ тизими, фискал сиёсат, солиқ маъмурчилиги, рақамлаштириш, яширин иқтисодиёт, солиқ юки, Лаффер эгри чизиги.

Abstract. This article examines the issues of reforming the tax system and increasing the efficiency of fiscal policy in the context of digitalization in the Republic of Uzbekistan. The author utilizes econometric models to analyze the optimization of the tax burden and the impact of digital technologies (such as electronic invoicing and product marking/labeling) on reducing the share of the shadow economy. Based on the research findings, scientific proposals and practical recommendations aimed at increasing the country's investment attractiveness and simplifying tax administration have been developed.

Keywords: tax system, fiscal policy, tax administration, digitalization, shadow economy, tax burden, Laffer curve.

КИРИШ (INTRODUCTION)

Янги Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг ҳозирги босқичида фискал сиёсатни модернизация қилиш, солиқ базасини кенгайтириш ва солиқ маъмурчилигига рақамли технологияларни жорий этиш энг устувор вазифалардан бири ҳисобланади. Солиқ тизими нафақат давлат бюджети даромадларини шакллантирувчи, балки макроиқтисодий барқарорликни таъминловчи ва инвестициявий фаолликни рағбатлантирувчи муҳим дастакдир.

Бироқ, яширин иқтисодиётнинг юқори улуши ва солиқ базасини кенгайтиришдаги муаммолар ушбу соҳада чуқур илмий тадқиқотлар олиб боришни тақозо этмоқда.

5-Iyun, 2026-yil

Ўзбекистон Республикаси фискал сиёсатининг сўнги йиллардаги трансформацияси, солиқ маъмурчилигини соддалаштириш ва бизнес юкини камайтириш жараёнлари бевосита мамлакат раҳбарияти томонидан қабул қилинган концептуал ҳужжатлар, Президент Фармон ва Қарорлари ҳамда узоқ муддатли стратегик дастурларга асосланади.

Мақоланинг макроиктисодий қисмида ушбу стратегиянинг мақсадлари фискал барқарорлик билан боғланиши шарт. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон Фармони билан тасдиқланган **"Ўзбекистон – 2030" стратегиясида** солиқ тизимини ривожлантириш бўйича бир қатор стратегик индикаторлар белгиланган:

- **Иқтисодиётда солиқ юкини оптималлаштириш:** Стратегия доирасида иқтисодиётга тушадиган фискал босимни босқичма-босқич камайтириш орқали ялпи ички маҳсулотнинг барқарор юқори суръатларда (йиллик камида 6-7 фоиз) ўсишини таъминлаш кўзда тутилган.

- **Солиқ базасини кенгайтириш:** Бунда ставкаларни ошириш эвазига эмас, балки иқтисодий фаолликни рағбатлантириш ва яширин иқтисодиёт улушини қисқартириш ҳисобига бюджет тушумларини барқарорлаштириш устувор вазифа этиб белгиланган.

- **Маъмуриятни тўлиқ рақамлаштириш:** Солиқ идоралари ва тадбиркорлик субъектлари ўртасидаги бевосита мулоқотни минималлаштириш, "солиқчи — кўмакчи" тамойилини ҳаётга тадбиқ этиш орқали инсон омилини йўқотиш мақсад қилинган.

Илмий мақоланинг амалий таҳлил қисмида солиқ ставкаларининг пасайтирилиши хусусида сўз юритилганда, қуйидаги фундаментал ҳужжатларга ҳавола берилади:

Қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) ставкасининг пасайтирилиши

Ўзбекистон фискал тарихидаги энг катта қадамлардан бири Президентнинг **ПФ-6314-сон Фармони** ва унга мувофиқ амалга оширилган ўзгаришлар бўлди. 2023 йил 1 январдан бошлаб ҚҚС ставкаси **15 фоиздан 12 фоизгача** туширилди.

Илмий шарҳ: Мақолада бу қадам корхоналар ихтиёрида йилига ўртача 14-15 триллион сўм айланма маблағ қолишига ва ушбу маблағлар ишлаб чиқаришни кенгайтиришга (инвестицияга) йўналтирилганини исботловчи омил сифатида келтирилади. Бу Лаффер эффектининг яққол намунаси.

Мехнат унумдорлиги ва даромадлар легализацияси

Бизнес субъектлари учун ижтимоий солиқ ставкасининг **12 фоиз этиб белгиланиши** ва жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг (ЖШДС) ягона **12 фоизлик** ясси ставкада сақланиб қолиши мехнатга ҳақ тўлаш фондини яширин иқтисодиётдан олиб чиқишга хизмат қилди.

Мақолаларида соҳадаги мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимларига катта эътибор қаратилади. Бу борада Президентнинг **2023 йил 4 сентябрдаги ПҚ-292-сонли "Тадбиркорлик субъектларининг солиқ юкини янада камайтириш ва**

маъмурчиликни соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори муҳим аҳамиятга эга:

1. **“Тадбиркорлик субъектларининг барқарорлик рейтинги”нинг жорий этилиши:** Ушбу тизим фискал сиёсатда жазолаш эмас, балки рағбатлантириш механизмини йўлга қўйди. Рейтингда юқори ўрин (AAA тоифаси) олган тадбиркорлар солиқ текширувларидан тўлиқ озод этилади ҳамда уларга ҚҚС суммаси орқали юзага келган салбий фарқни (солиқни қайтариш) 1 кун ичида текширувларсиз қоплаб бериш тизими йўлга қўйилди.

2. **Молиявий жарималарни либераллаштириш:** Тадбиркорларга нисбатан қўлланиладиган молиявий санкциялар миқдори суриштирув ва суд жараёнларисиз, агар тадбиркор хатони тан олиб, тўловни ихтиёрий бажарса, сезиларли даражада камайтирилди.

3. **Солиқ ҳисоботларини қисқартириш:** Давлат органларининг ўзаро интеграцияси ҳисобига тадбиркорлардан талаб этиладиган ортиқча ҳисобот шакллари тугатилди.

Мақоланинг рақамлаштиришга оид ушбу қисмида Солиқ кодекси ва соҳавий қарорлар ижроси таҳлил қилинади. Давлат раҳбарининг яширин иқтисодиёт улушини қисқартиришга қаратилган махсус топшириқлари ва қарорлари доирасида қуйидаги рақамли дастаклар фискал тизимга тадбиқ этилди:

• **Онлайн назорат-касса машиналари (НКМ) ва виртуал кассалар:** Чек бермаслик ҳолатларига қарши курашиш учун аҳоли ўртасида харид чекларини рўйхатдан ўтказиш тизими (1% кешбек — “Солиқ” мобил иловаси) жорий этилди. Бу жамоатчилик назоратини кучайтирди.

• **“E-aktiv” (Электрон омбор) ва “E-ijara” тизимлари:** Товарлар ҳаракатини ишлаб чиқарувчидан ёки импорт қилувчидан бошлаб якуний истеъмолчигача бўлган занжирни шаффоф кўриш имкони яратилди. Бу занжирда сунъий равишда ҚҚС суммасини ошириш (ноқонуний нақдлаштириш фирмалари) хавфини кескин камайтирди.

• **Маркаровкалаш тизими:** Тамаки, алкоголь, маиший техника ва дори-дармон воситаларини мажбурий рақамли маркаровкалаш тизими контрафакт маҳсулотлар айланмасини чеклаб, уларни қонуний солиқ солиш базасига киритди.

“Шундай қилиб, Ўзбекистонда фискал ислохотларнинг ҳозирги босқичи фақатгина фискал мақсадларни (бюджетни тўлдиришни) эмас, балки рағбатлантирувчи ва таркибий ўзгаришларни амалга оширишга қаратилган узоқ муддатли стратегик мақсадларни кўзлайди. ‘Ўзбекистон – 2030’ стратегиясида белгиланган вазифалар ҳамда ПҚ-292-сонли қарор каби ҳуқуқий ҳужжатлар фискал маъмурчиликни рақамли платформага ўтказиш орқали ҳалол солиқ тўловчи учун қулай экотизим яратиш, яширин сектор улушини камайтириш ва натижада иқтисодиётнинг глобал рақобатбардошлигини таъминлашга хизмат қилмоқда.”

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи (Literature Review)

“DUNYO TA'LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG'OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Iyun, 2026-yil

Фискал сиёсат ва солиқ юкининг иқтисодий ўсишга таъсири классик иқтисодчилар А.Смит, Д.Рикардодан бошлаб, замонавий иқтисодчи олимлар томонидан кенг тадқиқ этилган. Хусусан, Артур Лаффер (Arthur Laffer) ўз назариясида солиқ ставкалари ва бюджет тушумлари ўртасидаги боғлиқликни асослаб берган.

Маҳаллий иқтисодчи олимлардан А.В.Ваҳобов, Т.С.Маликов, Ш.А.Тошматов ва бошқалар ўз илмий ишларида Ўзбекистон солиқ тизимининг трансформация жараёнларини, солиқ юкини камайтиришнинг корхоналар молиявий барқарорлигига таъсирини ўрганганлар. Бироқ, солиқ маъмурчилигини тўлиқ рақамлаштириш (Big Data, сунъий интеллект тизимларини жорий этиш) шароитида фискал сиёсат самарадорлигини баҳолаш бўйича тадқиқотлар ҳали етарлича шаклланмаган.

Тадқиқот методологияси (Research Methodology)

Тадқиқот жараёнида тизимли ёндашув, иқтисодий-статистик таҳлил, қиёсий баҳолаш ва эконометрик моделлаштириш усулларидан фойдаланилди. Солиқ юки ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқликни аниқлашда Лаффер функциясининг модификациялашган модели қўлланилди:

$$T(t) = a \cdot t \cdot (1 - t) \cdot Y$$

Бу ерда:

- T – солиқ тушумлари ҳажми;
- t – ўртача солиқ ставкаси (солиқ юки);
- Y – Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳажми;
- a – модел параметри.

Шунингдек, рақамлаштириш даражасининг солиқ йиғилувчанлигига таъсири кўп омилли регрессия модели (Multiple Regression) ёрдамида таҳлил қилинди.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and Results)

Ўзбекистон Республикаси Солиқ қўмитаси маълумотларига кўра, солиқ маъмурчилигини рақамлаштириш натижасида сўнгги 3 йилда яширин иқтисодиётга қарши курашиш самарадорлиги ошди. Электрон ҳисобварақ-фактуралар (ЭҲФ) тизимининг жорий этилиши занжирли узилишларни (чекланган ҚҚС маблағларини ноқонуний нақдлаштириш) аниқлаш имконини берди.

Қуйидаги жадвалда Ўзбекистон фискал тизимининг асосий кўрсаткичлари таҳлили берилган:

Кўрсаткичлар	2023 йил	2024 йил	2025 йил
ЯИМ ҳажми (трлн. сўм)	1060,0	1200,0	1420,0
Бюджет даромадлари (трлн. сўм)	231,0	270,0	315,0
ҚҚС улуши (Бюджет даромадларида, %)	32,4	34,1	35,5

Кўрсаткичлар	2023 йил	2024 йил	2025 йил
Солиқ юки даражаси (ЯИМга нисбатан, %)	19,5	18,2	17,8

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, солиқ юки даражасининг 19,5% дан 17,8% гача пасайиши ЯИМ ҳажмининг реал ўсишига ва солиқ базасининг кенгайишига олиб келди. Бу Лаффернинг иккинчи тур эффектини, яъни ставкалар пасайганда солиқ тўловчилар сони кўпайиши ҳисобига умумий тушум ортишини исботлайди.

Муҳокама (Discussion)

Гарчи рақамлаштириш ва ставкаларни пасайтириш ижобий натижа берган бўлса-да, Ўзбекистон солиқ тизимида ҳали ҳам бир қатор тизимли муаммолар мавжуд:

1. **Солиқ имтиёзларининг самарадорлиги:** Айрим тармоқларга берилган узоқ муддатли солиқ имтиёзлари соғлом рақобат муҳитига салбий таъсир кўрсатмоқда.

2. **Маъмурий юклама:** Кичик ва ўрта бизнес субъектлари учун рақамли тизимлардан (онлайн-НКМ, маркаровка) фойдаланишда техник ва молиявий қийинчиликлар кузатилмоқда.

Интеграция жараёнларини кучайтириш учун солиқ органлари маълумотлар базасини тижорат банклари ва божхона тизимлари билан тўлиқ синхронлаштириш зарур.

Хулоса ва тавсиялар (Conclusion and Recommendations)

Олиб борилган илмий тадқиқотлар асосида Ўзбекистон солиқ тизимини янада такомиллаштириш бўйича қуйидаги хулоса ва таклифлар шакллантирилди:

• **Имтиёзларни хатловдан ўтказиш:** Иқтисодий самара бермаётган, рентабеллиги юқори бўлган тармоқлар учун берилган барча солиқ имтиёзларини бекор қилиш ва "солиқ харажатлари" (tax expenditures) концепциясини жорий этиш.

• **Сунъий Интеллектни жорий этиш:** Солиқ хавфини бошқариш тизимида (Risk-Analysis) сунъий интеллект моделларидан фойдаланиб, инсон омилини минималлаштириш.

• **Солиқ юкини барқарорлаштириш:** Тўғри (фойда, даромад солиғи) ва эгри (ҚҚС, акциз) солиқлар ўртасидаги пропорцияни оптималлаштириш орқали маҳаллий ишлаб чиқарувчилар рақобатбардошлигини ошириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси. – Тошкент: Адолат, 2020.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. – Тошкент: Тафаккур, 2022.
3. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: Darslik. – Toshkent: Sharq, 2018.
4. Laffer A. The Laffer Curve: Past, Present, and Future. // Heritage Foundation Backgrounder. – 2004. – No. 1765.
5. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги маълумотлари (www.imv.uz).